

YU ISSN 0353-9008

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

ВАШТАНА

СВЕСКА 48

ПРИШТИНА – ЛЕПОСАВИЋ
2019

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ

- Jasmina M. Ahmetagić, *Paranoidna psihoza u patrijarhalnoj kulturi: Jedan razoren um Lazara Komarčića* 15
- Ана Р. Стишовић Миловановић, *Хеленски мити као архејивски феномен у српској средњовековној књижевности* 29
- Јасмина П. Кнежевић, *Имајем канонâ (Канонско у нашим њиховој настјанка и одржања)* 41
- Милош М. Јовановић, *Кафкијанска исјраја* 53

ЈЕЗИК

- Милица М. Михајловић, *Барокна ђеометрија реченице у драми Невиности или Свјетислав и Милева (1827)*
Јована Сјерије Појовића 67
- Наташа А. Спасић, *Поредбене и/или начинске конструкције од Вука до данас* 89

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО И ЕКОНОМИЈА

- Миодраг А. Гордић, Иван Б. Петровић, *Искусјва из ујојребе снаја райној въздухойловсјва и ѓројивв въздухийловне одбране у ѓоку НАТО ајресије на Савезну Рејублику Јујославију* 105
- Sergej V. Uljanov, Ana G. Matović, *Evidences and Evidentiary Actions in "Ruskaia Pravda"* 125

Срђан Ж. Словић, <i>Лиоџарово њосмогерно сїање</i>	141
Svetislav S. Raunović, Maja S. Dimić, Olja M. Arsenijević, <i>Analiza društveno-ekonomskih kretanja u Srbiji u uslovima krize</i>	153
Ивана Ж. Балтезаревић, Радослав В. Балтезаревић, <i>Прикривено оїашавање у новим медијима</i>	171
Миодраг А. Гордић, Драган Љ. Танчић, <i>Примена модалної експериментїа у исїраживању њоїенцијалної сисїема безбедносїи на локалном нивоу у Рейублици Србији</i>	181
Слободан Н. Брацановић, <i>Поједини асїекїи економских креїања земаља у њранзицији</i>	195
Миљана С. Павићевић, Ана З. Стошевски, <i>Повезаносїи особина личносїи, наде и задовољсїва живоїом код младих на Косову и Мейхохији</i>	215
Анатолиј С. Миловановић, <i>Примена реїресивних мера њолицїе њрема малолейницима у Рейублици Срїској</i>	235
Фахрета Ф. Брашњић, Петар Д. Танчић, <i>Положај жена у изборном њроцесу у Босни и Херцеїовини од 1990. до 2014</i>	255

ИСТОРИЈА

Ђорђе Н. Ђекић, <i>Зашио Сїефан Првовенчани нема своје жиїије?</i>	269
Иван М. Бецић, <i>Економски њродор Немачке на јуїосїїоку уочи Друїої свейскої райа – њример Јуїославије</i>	287
Милутин Д. Живковић, <i>Сјеничка биїика 22. децембра 1941. їодине</i>	303
Вукашин Д. Дедовић, <i>Планови деловања Србије у Сїарој Србији и Македонији и мейоде њихової сїровођења од 1878. до 1884. їодине</i>	327
Немања П. Цвитковац, <i>Црквена њриїадносїи краља Драїуїина њосле 1291. їодине</i>	355

АРХЕОЛОГИЈА

Љубиша Б. Васиљевић, <i>Сїоменици кулїа Телесфора оїкривени на њерїїорији Србије</i>	375
--	-----

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

- Соња С. Цветковић, *Синесинтеза визуелној и музичкој*
– *Вићеније Пејрић: Мари Милоша С. Милојевића* 387
- Нина М. Лојовић Милинић, *Архитектура православних цркава*
на простору Пећке патријаршије са посебним освртом
на архитектуру источне Херцеговине у XVI и XVII вијеку 399

ИСТОРИЈА КУЛТУРЕ

- Петар Ђ. Рајчевић, *Основна школа „Свети Сава“*
у Косовској Митровици и усрех на крају 2016/2017.
и 2017/2018. школске године 421

НАУЧНА КРИТИКА И ПОЛЕМИКА

- Милош Н. Павловић, *Да ли је Сирез убијен у аџенијају?* 439

ПРИКАЗИ

- Александар М. Савић, *Сујројсјављени инјереси великих сила*
(Весна Зарковић, Косово и Метохија у политици великих сила
1896–1908, Лепосавић: Институт за српску културу
Приштина/Лепосавић 2019, 398) 455
- Упутство сарадницима 459
- Списак рецензената 467

CONTENT

LITERATURE

- Jasmina M. Ahmetagić, *Paranoid Psychosis in Patriarchal Culture: 'Jedan razoren um' ('A Devastated Mind')* of Lazar Komarčić 15
- Ana R. Stišović Milovanović, *The Helen Myth in Serbian Medieval Literature* 29
- Jasmina P. Knežević, *Imagem Kanonâ (Canonical in Our Images and Socio-Economic Circumstances of Their Appearance and Maintenance)* 41
- Miloš M. Jovanović, *Kafka's Investigation* 53

LANGUAGE

- Milica M. Mihajlović, *Baroque Sentence Geometry in the Play 'Nevinost Ili Svetislav i Mileva' (1827) ('Innocence or Svetislav and Mileva')* by Jovan Sterija Popović 67
- Nataša A. Spasić, *Comparative Construction and/or Construction of Manner from Vuk. S. Karadžić to the Present* 89

POLITICAL SCIENCES, SOCIOLOGY, LAW AND ECONOMICS

- Miodrag L. Gordić, Ivan B. Petrović, *Experiences of the Use of the Air Force and Air Defence during NATO Aggression on the Federal Republic of Yugoslavia* 105
- Sergej V. Uljanov, Ana G. Matović, *Evidences and Evidentiary Actions in "Ruskaia Pravda"* 125

Srđan Ž. Slović, <i>Lyotard's Postmodern Condition</i>	141
Svetislav S. Paunović, Maja S. Dimić, Olja M. Arsenijević, <i>Analysis of Socio-Economic Movements in Serbia in the Circumstances of Crisis</i>	153
Ivana Ž. Baltezarević, Radoslav V. Baltezarević, <i>Product Placement in New Media</i>	171
Miodrag L. Gordić, Dragan Lj. Tančić, <i>The Application of Modal Experiment in the Research of the Potential Systems of Security at Local Level in the Republic of Serbia</i>	181
Slobodan N. Bracanović, <i>Some Aspects of Economic Trends of the Countries in Transition</i>	195
Miljana S. Pavićević, Ana Z. Stoševski, <i>Interconnections of Personality Traits, Hope and Life Satisfaction of Young Adults from Kosovo and Metohija</i>	215
Anatolij S. Milovanović, <i>The Application of Repressive Measurements toward Juveniles in Republika Srpska</i>	235
Fahreta F. Brašnjić, Petar D. Tančić, <i>The Position of Women in Electoral Process in Bosnia and Herzegovina from 1990 to 2014</i>	255

HISTORY

Đorđe N. Đekić, <i>Why There Is No Biography of Stefan the First Crowned?</i>	269
Ivan M. Becić, <i>The Economic Breakthrough of Germany toward South-East in the Eve of WWI – the Example of Yugoslavia</i>	287
Milutin D. Živković, <i>Battle for Sjenica on the 22nd of December 1941</i>	303
Vukašin D. Dedović, <i>Action Plans of Serbia in Old Serbia and Macedonia and Methods of Their Implementation from 1878 to 1884</i>	327
Nemanja P. Cvitkovic, <i>Church Affiliation of the King Dragutin after 1291</i>	355

ARCHAEOLOGY

Ljubiša B. Vasiljević, <i>Monuments of the Cult of Telesfor Discovered in the Territory of Serbia</i>	375
---	-----

HISTORY OF ART

- Sonja S. Cvetković, *Synaesthesia of Visual and Musical – Vićentije Petrik: 'Marš Miloša S. Milojevića' ('Miloš S. Milojević's March')* 387
- Nina M. Lojović Milinić, *Architecture of the Orthodox Churches in the Area of the Patriarchate of Peć with the Special Overview of the Architecture in East Herzegovina in the 16th and 17th Century* 399

HISTORY OF CULTURE

- Petar Đ. Rajčević, *Primary School 'Saint Sava' in Kosovska Mitrovica and the Success at the End of the School Year 2016/2017 and 2017/2018* 421

SCIENTIFIC CRITICISM AND POLEMICS

- Miloš N. Pavlović, *Was Strez Assassinated?* 439

REVIEWS

- Alexandar M. Savić, *Contending Interests of Great Powers (Vesna Zarković, Kosovo and Metohija in the Politics of Great Powers 1896–1908, Leposavić: The Institute for Serbian Culture Pristina/Leposavić 2019, 398)* 455
- Instructions for Authors 459
- List of reviewers 467

Оригинални научни рад

Ана Р. СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ*

Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић

ХЕЛЕНСКИ МИТ КАО АРХЕТИПСКИ ФЕНОМЕН У СРПСКОЈ СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ**

Айстѝрактѝ: Символични митски обрасци у књижевном делу нису само презети наративи или симболи, већ и показатељи суштинске повезаности литерарних образаца кроз мене епоха и поетика. У корпусу старовековне и средњевековне књижевности, митски обрасци и њихове конотације чине ејдос дела – његово сублимно и суштинско значење. Средњевековна књижевност је боготражитељска. Никада се не ствара из чисто литерарних побуда. Књижевни текст је увек функционални носилац неке хришћанске идеје. Уврежено је мишљење да се средњевековни текст ослања искључиво на библијски значењски и метафорични контекст, али је хеленско наслеђе сачувано у српским средњевековним текстовима, те хришћанска средњевековна књижевност постаје сублимација многовековног људског трагања за егзистенцијалним смислом.

Кључне речи: архетип, митски обрасци, књижевност старог века, књижевност средњег века, хеленско наслеђе

Карл Густав Јунг утемељује аналитичку, дубинску психологију, као нову дисциплину, у којој је кључни појам архетип. Јунгова идеја архетипа на два начина усмерава будућа књижевнотеоријска истраживања. С једне стране, као елемент колективно несвесног, архетип је, захваљујући својој изворној општости, појединим књижевним теоријама могао да послужи као универзално, али истовремено и специфично методолошко начело. С друге стране, архетипска представа, очитована као слика у индивидуалној свести, условила је појаву посебних критичких метода, најпре архетипске критике.

Јунг прави дистинкцију између два типа уметничког дела. У првом, читује се свесна интенција аутора, у творењу идеја и значења архетипа. Други тип дела, тврди Јунг, настаје у стваралачком процесу, који је аутономан у

* Доктор књижевних наука, истраживач сарадник, anaorfelin@gmail.com

** Рад је рађен у оквиру Пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метихије* (Ев. бр. 178028) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

односу на субјекат. Стваралачка интенција се осамостаљује и „намеће“ аутору, јер егзистира ван домена свесног (у подручју имагинарног, над-чулног или архетипског).

Други тип уметничког дела, сматра Јунг, „изражавају димензије које карактерише радикална другост у односу на свесни живот појединца и обдarena су симболичком вредношћу, која је способна да врши широк и трајан утицај. Њихов најдубљи однос није однос са личном повешћу аутора, него са наслеђем првобитних представа, архетипова, митских симбола, који представљају „колективно несвесно“ човечанства.“ (Перниола 2005: 136).

Архетип, „колективно несвесно“ је ризница древних представа и симбола, урођени, несвесни модус разумевања, који управља индивидуалним опажањем. Архетипови су наслеђене форме интуиције, које су детерминанта сваког психичког процеса. Постојање архетипова није материјално, јер се они откривају као представе духа, које испуњавају несвесну реалност колективне свести. Постоји разлика између архетипа по себи и архетипске представе. Архетип је детерминисано несвестан а архетипска представа продира у свест. Она је заправо начин, на који опажамо архетип, начин на који он егзистира за човека, а особито у творачком/ уметничком дискурсу.

„Слика света, коју нам прослеђује несвесно, има митолошку природу. Уместо природних закона, стоје намере богова и демона, уместо природних нагона, делују душе и духови. Обе слике света једна другу не подносе и нема логике која би могла да их обједини: једна слика повређује наше осећаје, друга наш разум. Несвесно садржи и тамне стране инстинкта и интуиције, оно садржи слику човека, какав је био од раније, од незамисливих времена, оно садржи све оне силе, чије живо деловање сама разумност, сврсисходност и уредност свакодневног битисања, никада не би могла да пробуди.“ (Јунг 2006: 22-23).

У сваком симболу, постоји мноштво варијантности значења. Тумачење симбола је условљено временски, просторно, цивилизацијски, али и субјективно. Симбол се може доследно уводити у подручје архетипског, нарочито ако у књижевном тексту носи парадигматско значење.

„Истраживање парадигми, односно парадигматског, треба увек схватити као истраживање битног у небитном, сталног у променљивом, инваријантног у варијабилном, суштинског у појавном. А то увек и треба да буде основни циљ истраживања, у било ком домену.“ (Милосављевић 2000:63). При анализи митова различитих култура, Леви-Строс је уочио семантичке опозиције, које су, по његовом мишљењу, главни инструмент митологизовања. То начело „бинарне логике“ упућује на постојање дуализама, који се синтетизују у процесу „прогресивне медијације“, решавању антонимија у спознавању односа вишег реда, свеукупног интегралног принципа света.

„Збир опозиција које се користе, прилично је ограничен, па се испољава извесна постојаност у позитивном и негативном обележавању полова, таквих опозиција, у њиховој повезаности са таквим безусловним супротстављањима позитива и негатива, као што су живот – смрт, добра судбина – зла судбина. На основу оваквих опозиција граде се многобројне дуалистичке митологије, а многе од њих корелирају са симетричном дуалном егзогамијом.“ (Мелетински 1986:235).

Митске опозиције и начин њиховог конституисања у интегрални смисао, одређују и њихово универзално својство, њихово метафизичко значење. У спајању бинарних опозиција у дуалистичке системе, постоји извесна подударност у свим митским обрасцима, у различитим временима и цивилизацијама. У хришћанском етичком коду, на који се средњовековна литература ослања и који објашњава и као темељни постулат егзистенције, управо су детерминанте светог и профаног, греховног и узвишеног, физичког и метафизичког, најважнија интенција сваког аутора.

Леви-Строс је открио да се еквивалентност међу семантичким паровима најпре очитује у односима добро – зло, мушко – женско, небеско – земаљско. Свако тумачење литерарних феномена подразумева „сложени сустав извантекстуалних веза, које својом хијерархијом неумјетничких и и умјетничких норми различитих разина, уопћених искуством претходног умјетничког стваралаштва, стварају сложени код, који омогућује дешифрирање информације садржане у тексту.“ (Лотман 1976: 393).

Књижевноуметничко дело има упоришта у колективно несвесном, у тренутку пре-егзистенције, као део психичких садржаја ствараоца, а затим и у свесној актуелизацији и интенцији аутора. Средњовековни аутори су се нужно (свесно или несвесно), ослањали на архетип, који је најближи појму платоновског εἶδος, јер је ейдос колективно несвесни садржај, у којем се уобличавају вечне слике човечанства, сведене на поимање добра и зла и њихове нужне сучељености.

Јунг инсистира на дистинкцији индивидуалног поимању архетипа и надлично несвесног, као општем обрасцу који претходи стваралачком процесу: „То несвесно, што лежи закопано у структури мозга и што своје живо присуство најављује само у стваралачкој фантазији, то је надлично несвесно. Оно живи у стваралачком човеку, објављује се у визији уметника, у инспирацији мислиоца, у унутрашњем доживљају верника.“ (Јунг 2006.: 15).

У корпусу старовековне и средњовековне књижевности, митски образци и њихове конотације чине саму бит дела. То је важно стога што литерарни феномен, који је досегао значење универзалног, архетипског, отвара могућности вишеструких компарација међу различитим естетичким предметима, кроз спознавање истих конституената у различитим дискурсима. То је једновремено поимање својстава, њихово уклапање у систем и вредновање

спознатог, физичког и метафизичког, онтолошког и теолошког. „Архетипом сматрам симбол, који спаја једно књижевно дело са другим и тиме помаже да се сједини и интегрира наше искуство књижевности,“ каже Нортоп Фрај (1998:116). У анализи књижевнога текста, он се ослања на постулате архетипске функције литерарног феномена, уочавајући да је веза митологије и уметности древна и јака. У најстаријим књижевним текстовима, попут „Епа о Гилгамешу“, „Одисеје“ или „Илијаде“, налазе се очигледни митолошки елементи, али се и у сваком миту или у Библији, проналазе елементи песничтва. „Библијске митове ваља читати песнички, баш као што Хомера читамо песнички. Мит није намењен описивању конкретне ситуације, него њеном садржавању, и то таквом да његово значење не буде ограничено само на ту посебну ситуацију. Истина мита је унутар, а не ван његове структуре.“ (Фрај 1985: 74-75).

Средњевековна књижевност је боготражитељска. Никада се не ствара из чисто литерарних побуда. Књижевни текст је увек функционални носилац неке хришћанске идеје. Уврежено је мишљење да се средњевековни текст ослања искључиво на библијски значењски и метафорични контекст, али је хеленско наслеђе сачувано у средњевековним романима о Александру Македонском („Александрида“) или у повести о Тројанском рату („Роман о Троји“), кроз доследно христјанизоване јунаке и поуке, које јунаци експлицирају кроз своје подвиге. „Хришћанска култура носи различите поетске системе, који су се стотинама година развијали на хебрејско – хеленским основама, а за циљ има саопштавање истине, коју је писцу Бог, преко Светог духа, расветлио и наложио да је саопшти.“ (Маринковић Р. 2007:7).

Хагиографија „Живот Павла Кесаријског“ је преобликовани хеленски мит о краљу Едипу, пренет на византијског светитеља из 6. века. Прича о несрећном Едипу се често транспоновала и инкорпорирала у другачије етичке обрасце, мењајући тенденцију и поуку, у зависности од захтева времена. Мотив родоскрвног греха има многе средњевековне обраде, које су христјанизоване, али су се Едиповом судбином бавили и Корнеј, Елиот, Кокто, Жид. Митско упориште је експлицитно у поимању Едипове судбине као детерминисаног страдања, без слободе избора и могућности бега. Пророчанство, казано Лају, није се могло избећи – он страда од синовљеве руке, а Едип постаје отац и брат Антигони, Исмени, Етеоклу и Полинику. Едипова зла коб је и његово самоспознање (симболично: он једини зна одговор на Сфингино питање шта је човек), али и свест о греху који је почињено. Самоослепљивање и драговољно прогонство су идеалан архетипски образац етичких принципа, који траже од човека прихватање одговорности за учињено. Начин транспоновања хеленског мита у средњевековну хагиографију је показао да се морални код суштински не мења. Јокастина греховност почиње оног тренутка, када се оглуши о пророчанство и на превару

затрудни. Она пренебрегава моћ Мојре, а дете, зачето у лажи, понеће на плећима злу вољу Суђаје.

У повести о Павлу Кесаријском, царица Агаза је починила родоскрвни грех са братом, јер обоје желе да сачувају целину царства и власти. Агаза се одриче детета, јер је мислила да његовим нестанком ишчежава и њен грех. Као у миту, нежељено дете се враћа, преузима власт и грех родоскрвнућа бива поновљен. Иако је инцест почињен из незнања, то не умањује стратотност почињеног, у очима небеских сила. Човек је стигматизован грехом, осуђен на страдање и изошштење. „Демонски божански свијет махом усобљује големе, опаке, глупе природне силе. Символи небеса у такву свијету склони су тому да их се повеже с недоступним небом, а средишња идеја што се кристализира из тог свијета јест идеја о недокучиву усуду или извањској нужности. Издваја се осјећање људске удаљености и јаловости, у односу на божански поредак, који је тек један међу многим елементима већине трагичких виђења живота, премда је одсудан у свима.“ (Фрај 1998:169).

Архетипска представа, која постоји у свим временима и културама, обликована у појму „Мудрога Духа“, старог мудраца, како каже Јунг, заправо је глас истине и мудрости, колективна савест човечанства или хришћански Логос. У миту о Едипу, гласник истине је Тиресија, пророк, а у хагиографији је то Јован Златоусти. Тренутак самоспознаје је веома драматичан за Павла:

„А кад хтедоше ући у палату, у ложницу своју, сети се књиге оне коју му је дао калуђер. И дозав слугу, рече му: „Донеси ми књигу ону, коју сам ти некоћ дао.“ И узев књигу, прочита је, и разумеде како је рођен, и заплака се веома, и рече: “О, тешко мени грешном! Господе Боже мој, како не исакне и не увене земља где ја ходам, него још и међу људима царујем!” (“Из наше књижевности феудалног доба”, 1959:191).

И Едип и Павле Кесаријски морају отићи из града, из царства, јер су се удаљавањем од небеских принципа и отпадништвом од божанских закона, већ изоштили из света људи. Доследно преношење митског садржаја у нови књижевни образац показује виталност и универзалност архетипске идеје о важности самоспознања и спремности човекове да прихвати одговорност за учињено. Вишеслојно значења дела, присутно и у овој хагиографији, показује вредност уметничке творевине, која се од најстаријих времена процењује могућношћу да се један митски образац транспонује у мноштво значења.

„Такав начин поступка, како би се боље предочио, може се посматрати у овим ријечима: Кад изађе Израел из Египта, и кућа Јаковљева из народа барбарског, Јудеја му поста светилиште, а Израел краљевство његово.“ Проматрамо ли само слово, оно ће нам значити излазак синова Израелових из Египта, у доба Мојсија, а ако проматрамо алегорију, означит ће нам наше избављење по Крису, а проматрамо ли ђудоредни смисао, означит ће нам

преобраћај душе од плача и биједе гријеха у стање милости, а ако проматрамо анагогијски смисао, означит ће нам излазак свете душе из ропства ове изопачености у слободу вјечне славе.“ (Фохт 1972: 41).

Платоново учење, које је одсудно утицало на старовековна и нововековна тумачења уметности, заснива се на идеји да је хармонија макрокосмоса узор за микрокосмос људске душе, те је уметност, извесно, једна од могућности досезања узора Апсолута. Успон ка добру, хармонији и Апсолуту, почиње од чулних опажаја, али се дух, ослобођен окова тела, уздиже ка жељеном циљу. Идеал створен овим начином, прочишћује и оног ко слуша, те буди и у њему хармонију. „Платинова еманација свјетла и Томин „извјестан сјај“ имају, наравно, и једно дубље симболичко значење. Они говоре о томе да је, за човјека у његовој пре(т)хисторији, лијепо једина свијетла тачка у огромном пространству тмине, једино што Земљанину пружа руку да га извуче из пузавог батргања протоплазме.“ (Фохт 1972: 41).

Средњевековна књижевност је испуњена идејом Божанских, узвишених истина и вечитих вредности, за којима јунак трага и ка којима стреми, духовним и телесним подвигом. У аскези и боготражитељству, било је и оних, који су у свом бићу потпуно затомили сваку гордост и самољубље, идући за трагом христоликог подвига. До вечних и апсолутних вредности не долази свако. Они који подвизавање схвате као нужност, а не као избор, могу се надати да ће њихово стремљење ка висинама дати доброга плода. И Теодосије и Доментијан, у „Житију Светог Саве“, сведоче да за њега није било другог пута. Свети Сава је и у телесном живљењу био изван света материје, а преласком на виши ступањ егзистенције, потврдио да не припада равни баналног и пропадаљивог.

„Славећи спомен Светога, функционална уметност је имала за циљ остварење аскетског религијског идеала, израженог кроз мисао енергијског дискурса мистично – аскетског исихастичког смера, да се добије живота вечног Светлост.“ (Лазич 2008: 599).

Још су орфисти сматрали да је душа богочежњива и пуна светлости, тако да је хришћанско виђење Савиног духовног узрастања парадигматично за ову древну идеју: младић је својом мудрошћу и добротом постидео оне, који још духом обитавају само у земаљској равни.

„Расуђиваше да су царство и богатство, слава и сјај, и свака срећа пуни метежа и нестални; сматраше видљиву лепоту и обиље овога света као сенку, и разумевши да је много јело и весеље и све што је људско на земљи сујетно и нестварно, деснога пута се дохвати, па се бављаше проучавањем књига, и није се ленио да у цркви на свима службама стоји. Дobar, кротак, свима љубазан, ништељубив као мало ко други, тако да су и сами родитељи његови зазирали и стидели се, такву брижљивост и закон врлине видевши у младом узрасту. И сматраху као да није од њих рођен, већ да је заиста од Бога дан.“ (“Из наше књижевности феудалног доба“, 1959: 67).

Библијска идеја лишавања бића свега што је угодно материјалног, као пут ка лакоћи анђеоског, бестелесног пребивања у светлости, примењена је доследно у животопису светитеља. Хришћанска идеја антиципира учење неоплатониста. У нововековној уметности хришћанске традиције, идеја успона ка добру и апсолуту се препознаје као боготражитељска. То је најчешћи елемент који се читује као богочежњива идеја у средњовековним књижевним текстовима.

„Шта, дакле, да чиним оче, како бих се могао уклонити од многометежног живота овога света, па да се удостојим анђеоског живота? Задржан љубављу према оном што је телесно, нећу достићи таква живота. Не бих хтео да останем овде ни један дан, како ме се не би коснула сласт овога света, те да ми и против моје воље отргне душу од такве љубави према анђеоском животу...“ (Из наше књижевности феудалног доба“ 1959: 69).

„Систем и процес аскезе био је изграђен на истом христолошком моделу, на грађењу подобја кроз лично подражавање Архетипу, те се увек полазило од чињенице да је човек призван на подвиг достизања своје онтолошке организованости и целовитости у Христу. Такав естетички субјекат, који је био формиран идеалом процеса аскезе и усмерен ка њему, био је типолошки погодан за стварање најсложенијих мистичко-симболистичких асоцијативних веза међу уметностима, по принципу сличности или мотивског паралелизма.“ (Лазих 2008: 610).

Да постоје изузетни међу људима, позвани и призвани на подвиг и узвишен живот, често је казивано. У старој, библијски конотираној српској књижевности, јунаци књижевних текстова су изузетне аскете и светитељи, али њихово боготражитељство, жудња за Апсолутом, најпре је исказана кроз реч, која је Логос, зачетак и сублимација, која осмишљава егзистенцију. Речју се испољавају идеје, намере, осећања. Она је спона микро и макрокосмоса. Стога се и кроз њу путује ка вечном.

Како се приближити небу, ако не вечном идејом о универзалним законима доброг? Ако поглед спуштамо ка земљи, ако нам је мисао земаљска, а не небеска, никада нећемо ни успети да се лишимо земнога талогa. Хришћанска идеја је сублимација многовековног људског трагања. У Теодосијевом „Житију Светог Саве“, формулисана су вечна питања егзистенције, која се не могу разрешити намах. За спознавање смисла, потребно је трагање, које траје колико и живот.

Ерос је философска тежња за спознајом, мудрошћу, знањем, лепим, трајним, добрим, бесмртним. И у „Гозби“ и у дијалогу „Федар“, Платон слави Ероса као философску жудњу за спознајним идејама, за вишим, вреднијим и вечним. Ерос је и сазнање осећања, које изазива лепота. Насупрот Еросу, стоји Танатос- хаос, деструкција, бесмисао. Није узалуд

је речено да се управо из преплета и сучељавања Ероса и Танатоса у свету и човеку, рађа свеколика уметност.

„Ум наш, дакле, нека буде на небесима у гледању на красоте рајске, на обитељи вечне, на анђеоске хорове, на онај живот, где ли су како ли су душе праведника или грешника. Какво ли ће ту свака душа саврсно тело добити? Какво ли ће бити збориште то мноштво људи од Адама до краја света? Какво ли ће бити Христово страшно и од сунца светлије лице? Какав ли ћемо глас његов чути, да ли праведницима које прима у царство небеско или грешницима које шаље у вечну муку? Ово треба, љубљена браћо моја, да бринемо и помишљамо, у овом да живимо, јер смо ван света, јер живот на небесима имамо овај живот у миру проводећи, наду имајући да ћемо у Христу Господу нашем стећи наду вечних добара.“ („Из наше књижевности феудалног доба“ 1957: 66)

Митски образац односа неба и земље је вишеструко поновљена, општељудска мисао да реч и дело детерминишу човека, његово место у свету и времену. Љубав је део Логоса, чиме наше биће „божанственом пријања.“ Плотска љубав је део материјалног, фрагментарног и пропадљивог света „а у љубави лажи места нема.“ У Деспотовом „Слову љубави“, говори се о универзалној емоцији, која може бити на искушењима, али је испуњена вером да ће их надвладати.

„Заједно бејасмо,
друг другу близу,
или телом или духом,
но да ли горе раздвојише нас, или реке...
Ветри да се сукобе са рекама,
и да исуше,
као за Мојсија море...
И снова да саставимо се,
и снова да видимо се,
и снова у Христу да сјединимо се.“ (Лазаревић Деспот 2005: 239)

Будућност је време које доноси наду у целовитост света, човека и Бога. У једном часу, верује се, све што егзистира, постаће једно. У митском смислу, „Слово љубави“ је сублимирана идеја олимпског, божанског бића, у којем се налази и аполонијски и дионизиски елемент стварања. Тај дуализам је и архаично – демонски и ритуално – екстатички праизвор митологије.

Певач из Тракије, син музе Калиопе, супруг нимфе Еуридике, од Аполона добија лиру, чијим је звуцима заносио свет. Треперење струна на лири, имало је моћ над животињама и људима, сиренама и змајевима, над свом творевином. Орфејева лира је ганула и црног лађара Харона и демонског Кербера, а Персефона је била савладана њеним звуцима и Еуридикина смрт је побеђена, макар на кратко.

Деспот Стефан није ову елуисинску, орфичку идеју могао пренебрегнути, јер је и сам дубоко веровао у могућност тријумфа живота над смрћу, у могућност потпуног духовног васкрсења човековог, у сјају свеишпаштајуће Божанске љубави. Мит о Орфеју, има неколико суштинских значења, која указују на порекло, смисао и сврху уметничког стварања. Песничко надахнуће, веровало се, није од овога света. Античко поимање уметности води нас ка идеји сагласја микро и макрокосмоса. Песник, по Платоновом виђењу, има задатак да материјализује, осмисли и уреди свет идеја. Оплемењивање света, посао Демијурга, који песници преузимају на себе, јесте бег од метежа и бесмисла, путовање ка ванпросторној и надвременској димензији:

„Пролеће и лето Господ сазда,
Као што и певац рече,
И у њима красоте многе...“ (Лазаревић Деспот 2005: 238)

Уметност је „борба против смрти, квара и нестајања“, како би рекао Андрић у роману На Дрини Ђурија, продужетак егзистенције, или њено осмишљавање. Аполонијски принцип смислености и реда, мора надвладати дионизијевску распусност. „Доћи до заносног појма о непролазном, ма под којим именом га изrekli, највиши је степен песничтва.“ (Црњански 1966: 38). Уметност има моћ ре-интеграције света, у свеколиким појавностима. „Ако је Бог створио и учврстио облике, уметник је онај који их ствара за свој рачун и утврђује поново.“ (Андрић 1963:128). У Лазаревићевом “Слову љубави”, не прави се дистинкција између прошлог, садашњег и будућег, јер је и време Апсолут, који припада божанском и предвечном, бесконачном. “Грчки свет је непрестано привлачио апеирон (бесконачност). Бесконачност је оно што нема модус. Она измиче норми. Опчињена бесконачношћу, грчка цивилизација, поред концепта идентитета и концепта непротивречности, развија и идеју непрекидне метаморфозе...” (Еко 2014:126)

Све што није сачувано у скривници уметности од неумитности времена, нестаје, као да се никад није ни догодило, ни постојало. „Орфеј је сачувао, као у меду, сећање на многе славне појединости, које би иначе заборавили чак и сами Аргонаути.“ (Гревс 1966: 179). Деспот Стефан Лазаревић у “Слову љубави” прави скривницу мисли, емоција, дескрипција, егзистенцијалних истина- јер је то једини начин ре-интеграције сопственог бића и општег смисла.

„Идеја поезије, која је прва после идеје времена, има владу над свим, пошто она и ствара све. Зато је поезија свемоћна. Њена је круна – круна стварања, а њено опредељење и циљ састоји се у стварању. Поезија је само стварање, као што је стварање сама поезија.“ (Црњански 1966:18).

Књижевноуметнички текст нема врхунску уметничку вредност само зато што поседује архетипско значење. Велек и Ворен констатују: “Чини се

да у прикладном контексту филозофија, идеолошка садржина увећава уметничку вредност, зато што поткрепљује значајне уметничке вредности, сложеност и кохерентност.“ (Велек, Ворен 1974:145).

Конкретизација митских, симболичних, архетипских елемената у литерарном феномену, помаже да се дође до „космичких облика земаљских ствари“, како би рекао Црњански, да се конституишу елементи дела у свом најизворнијем и најдревнијем облику, да се појми суштина – порекло, облик и универзално значење литерарног феномена.

ИЗВОРИ

Лазаревић 2005: *Слово љубави*. У: Антологија старе српске поезије. Београд: Народна књига
Из наше књижевности феудалној доба 1959. Приредио Д.Павловић. Сарајево: Свјетлост

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, 1963: Иво Андрић. *Разговор с Гојом*. У: Стазе, лица, предели. Београд: Просвета,
 Загреб: Младост, Сарајево: Свјетлост, Лjubљана: Државна zaloжба Словеније.
- Црњански. 1966: Милош Црњански. *Нейролазно у Змају*. Београд: Просвета.
- Еко 2014: Умберто Еко. *Инијерјрејација и историја*. Стратегија читања. Зборник радова.
 Ур. Мирјана Стошић. Београд: Центар за медије и комуникације, Факултет за медије и комуникације Универзитета Сингидунум.
- Фохт 1972: Иван Фохт. *Увод у есејистику*. Сарајево: Завод за издавање удбеника.
- Фрај 1985: Нортон Фрај. *Велики ког(екс)*. Београд: Просвета.
- Фрај 1998: Нортон Фрај. *Анајномија кријике*. Београд: Нолит.
- Гревс 1966: Роберт Гревс. *Злајно руно*. Београд: Просвета.
- Јанковић 1992: Владета Јанковић. *Именик класичне сјарине*. Београд: АПШ дело.
- Јунг 1998: Карл Густав Јунг. *Архејийови и колекјивно несвесно*. Београд: КД Атос.
- Јунг 2006: Карл Густав Јунг. *Цивилизација на ѿреласку*. Београд: КД Атос.
- Лазић 2008: Милорад Лазић. *Срјска есејика аскејизма*. Београд: Манастир Хиландар.
- Лотман 1976: Јуриј Михајлович Лотман. *Сјрукјура умјейничкој ѿексиа*. Београд: Нолит.
- Маринковић 2007: Радмила Маринковић. *Свејородна ѿсјода срјска*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Мелетински 1986: Јелезар Мелетински. *Поејика мијиа*, Београд: Нолит.
- Мелетински 2011: Јелезар Мелетински. *О књижевним архејийовима*. Сремски Карловци/
 Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Милосављевић 2000: Петар Милосављевић. *Лојос и ѿарадијма*. Београд: Требник.
- Строс 2009: Клод Леви-Строс. *Мијолојике* 1-3, Нови Сад: Прометеј.
- Велек, Ворен: 1974: Рене Велек, Остин Ворен. *Теорија књижевности*. Београд: Нолит

Ana R. STIŠOVIĆ MILOVANOVIĆ

THE HELEN MYTH IN SERBIAN MEDIEVAL LITERATURE

SUMMARY

Symbolic mythic form in a literary work are not only downloaded narratives or symbols, but also indicators of the essential connection of literary patterns through changes to epochs and poetics. In the corpus of Ancient and medieval literature, mythic patterns and their connotations form the eidos and obtain sublime and essential meaning. Medieval literature is God-seeking and tendentious. It is never created from purely literary motives. Literary text is always a functional bearer of a Christian idea. It is a common belief that the medieval text relies solely on biblically meaningful and metaphorical context, but the Hellenic heritage is preserved in Serbian medieval texts, and Christian medieval literature becomes a sublimation of the centuries-old search for existential meaning.

Key words: Archetype, mythical patterns, ancient literature, medieval literature, Hellenic heritage

Др Весна Зарковић, научни сарадник, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић;

Др Гордан Бојковић, научни сарадник, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић;

Др Ивана Женарју Рајовић, научни сарадник, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић;

Др Бојан Шево, научни сарадник, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић;

Др Ана Стишовић Миловановић, истраживач-сарадник, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

008(497.115)

БАШТИНА : гласник / главни и одговорни
уредник Драган Танчић. - 1991, св. 1- .
- Приштина–Лепосавић : Институт за српску
културу, 1991- (Пирот : Pi-Press). - 24 cm

ISSN 0353-9008 = Баштина (Приштина)
COBISS.SR-ID 3404300